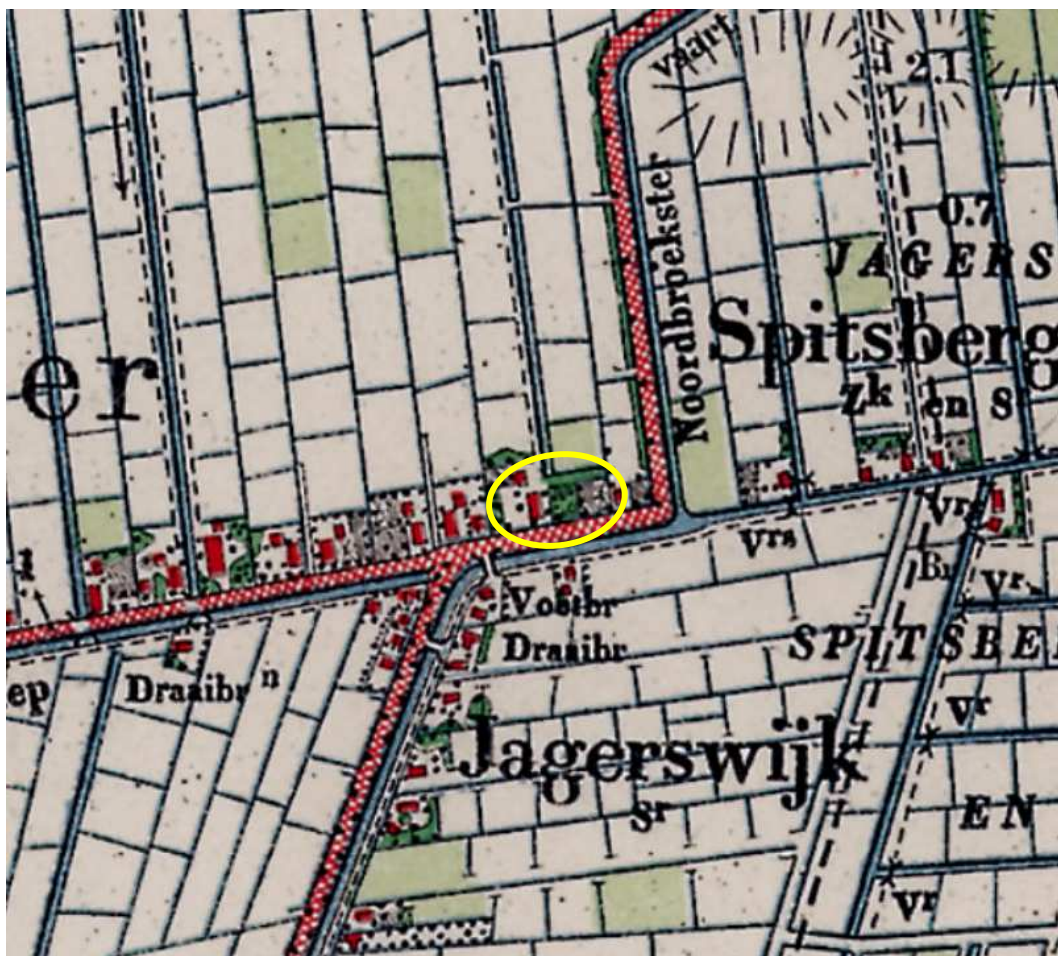

Bouwkavels Achterdiep NZ 80a + b te Sappemeer (gemeente Hoogezand-Sappemeer)

Een archeologisch bureauonderzoek

Libau

Hoge der A 5

9712 AC Groningen

Opdrachtgever: gemeente Hoogezand-Sappemeer

Libau-rapport: 17.81211

Datum: 18 december 2017

Administratieve gegevens

provincie:	Groningen
gemeente:	Hoogezand-Sappemeer
plaats:	Sappemeer
toponiem:	Achterdiep Noordzijde 80 a + b
centrumcoördinaten (RD)	250.457 / 577.411 (bouwkavel a) 250.572 / 577.433 (bouwkavel b)
opdrachtgever:	gemeente Hoogezand-Sappemeer
bevoegde overheid:	gemeente Hoogezand-Sappemeer
uitvoerder:	Libau Hoge der A 5 9712 AC Groningen (050) 312 65 45 archeologie@libau.nl
auteur:	N. van der Mei
kwaliteitscontrole:	M. van Geffen MA
landelijk registratienummer:	4580067100 (onderzoeksmeldingsnummer Archis3)
Libau-rapport:	17.81211
beheer en plaats documentatie:	Libau (Groningen), Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (Amersfoort) en DANS
afbeelding voorblad:	uitsnede van de topografische militaire kaart van 1909

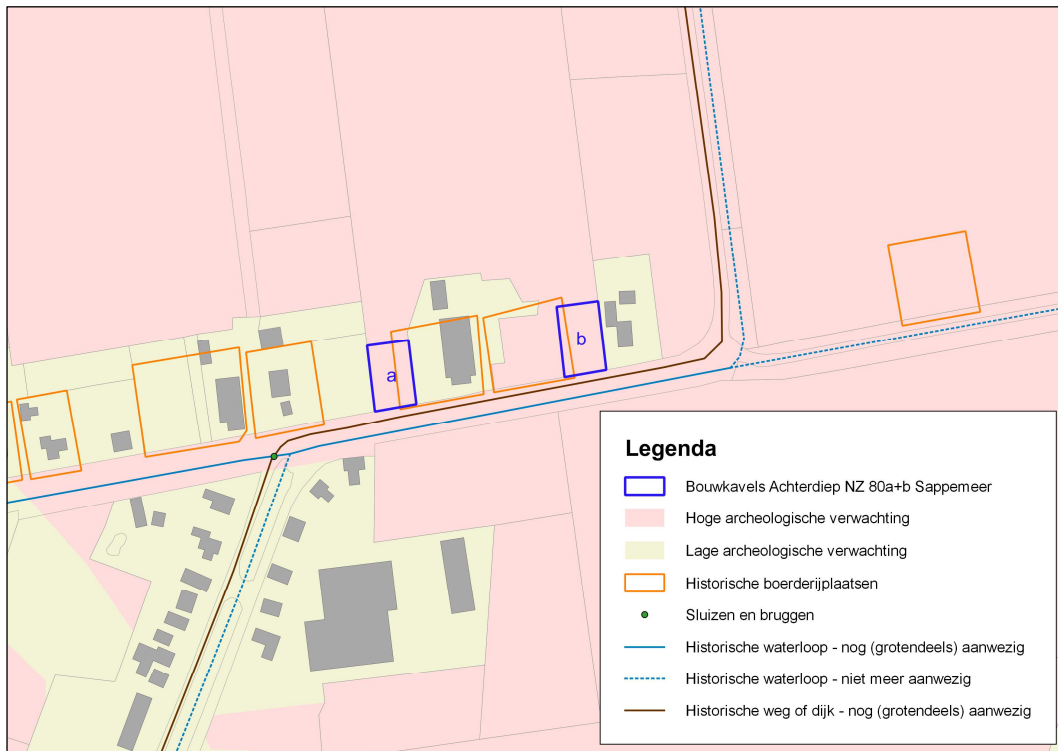
In opdracht van de gemeente Hoogezand-Sappemeer, vertegenwoordigd door dhr. H. Berghuis, is een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor de locatie Achterdiep Noordzijde 80 (zie figuur 1). Aanleiding voor dit onderzoek is de realisatie van twee nieuwe bouwvlakken (80a en 80b). Op elk van deze bouwblokken zal één woning worden gebouwd. De omvang en bouwwijze van de woningen is nog niet bekend. Het onderhavige bureauonderzoek is uitgevoerd in het kader van de benodigde bestemmingsplanwijziging.

Figuur 1: Topografische kaart van Sappemeer en omgeving waarop met een rood kader en een pijl de ligging van de twee bouwkvavels is aangegeven. In de inzet is een recente luchtfoto van het plangebied opgenomen (PDOK). Ook hierop is de ligging van de bouwvlakken aangegeven met rode kaders.

Het plangebied ligt ten noorden van Hoogezand-Sappemeer aan de in 1639 gegraven Noordbroekstertrekvaart. Deze vaart is in feite een verlengde van het Achterdiep en de Jouwerswijk/Jagerswijk en vormde de vaarverbinding tussen Sappemeer en Noordbroek.

In de prehistorie maakte deze omgeving deel uit van een uitgestrekt dekzandgebied. Deze dekzanden zijn in de laatste ijstijd afgezet en werden in de laatste fase van het paleolithicum en in het mesolithicum bewoond door jagers-verzamelaars.¹ Bewoningsresten uit deze perioden bevinden zich met name op relatief hooggelegen, goed ontwaterde gronden, zoals dekzandkoppen en -ruggen. Door de steeds verder stijgende temperaturen verdichtte de begroeiing en verplaatste de bewoning zich in de loop van het mesolithicum naar de wat opener beekdalen. Door toenemende neerslaghoeveelheden en een stijgende zeespiegel, stagneerde echter de afwatering. Het landschap vernatte en er ontstond op grote schaal veengroei. De mogelijkheden voor bewoning namen af en uiteindelijk werd het gebied onbewoonbaar. In de loop der eeuwen vormde zich hier een veenpakket van ongeveer 2,5 m dikte (Molema 2003, p.22). In de 17de eeuw werd begonnen met de systematische ontginning van de veengebieden rondom de latere nederzettingen Hoogezand en Sappemeer. Door de ontginning is het veen nu weer vrijwel geheel verdwenen en ligt het dekzand weer aan het oppervlak.

¹ Voor de dateringen van archeologische perioden wordt verwezen naar bijlage 1

Figuur 2: Uitsnede van de meest recente beleidskaart van de gemeente Hoogezand-Sappemeer (Libau 2016), waarop te zien is dat voor de bouw kavels een hoge archeologische verwachting geldt en dat ze deels zijn gelegen binnen historische boerderijplaatsen.

Op de fysisch geografische kaart van de provincie Groningen is de omgeving van de bouw kavels gekarteerd als veenkoloniale ontginningsvlakte (code Ov4), waarop deels nog een laag restveen aanwezig is (voorvoegsel o...; zie bijlage 2 *Fysisch geografische kaart*). Ten noorden van deze ontginningsvlakte ligt een dekzandrug (code Nr1). De bouw kavels zelf liggen op (de rand van) een zone zonder restveen. Volgens de bodemkaart bestaat de bodem in deze zone uit veldpodzolgronden in leemarm en zwak lemig fijn zand (code Hn21; zie bijlage 3 *Bodemkaart*). Aan weerszijden hiervan liggen moerige podzolgronden met een veenkoloniaal dek en een moerige tussenlaag (code iWp). Het voorkomen van (veld)podzolgronden duidt op een redelijke tot goede ontwatering van het dekzand voorafgaand aan de veengroei. Deze gronden waren in de steentijd in principe geschikt voor bewoning.

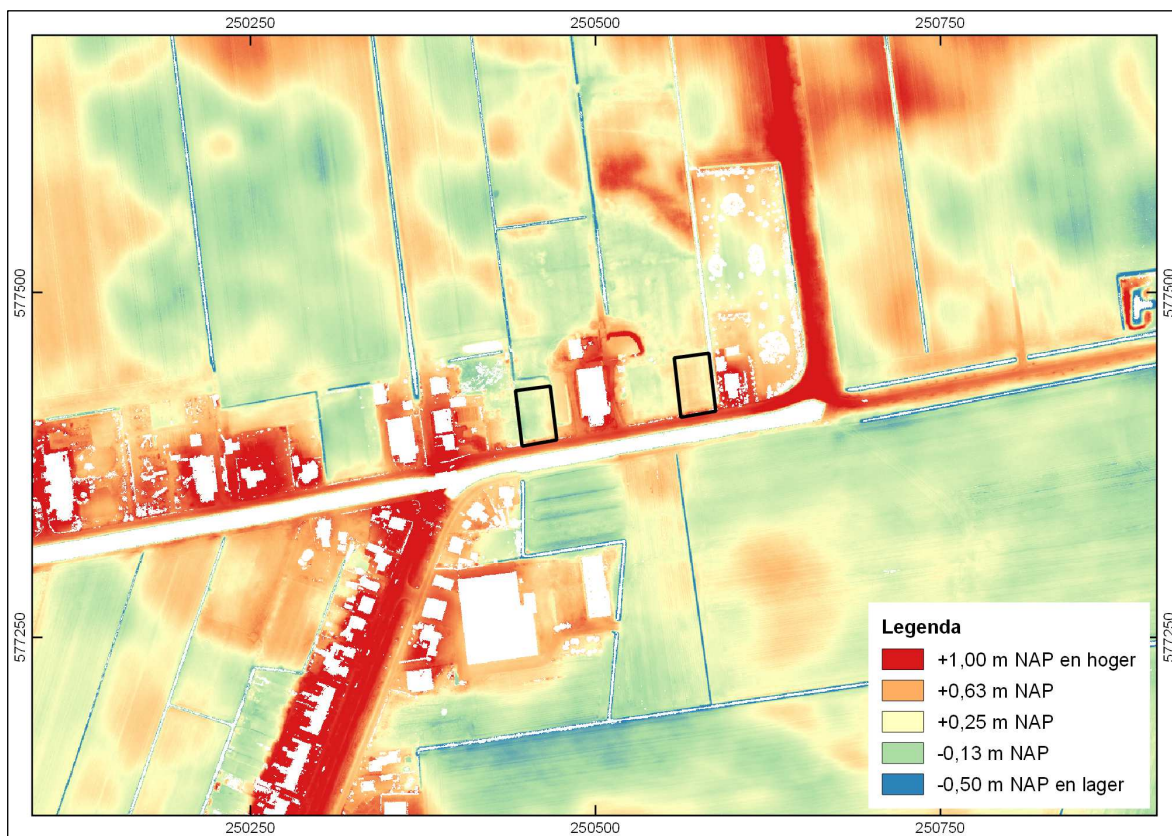
Op de kaart van het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN2; bijlage 4 *Hoogtekaart*) is te zien dat de veenkoloniale vlakte waarop de bouw kavels zijn gelegen, redelijk reliëfrijk is. De op de fysisch geografische kaart weergegeven dekzandrug is door zijn hogere ligging goed te herkennen. Ten opzichte van de omgeving zijn de bouw kavels relatief laaggelegen. De hoogte van het maaiveld van kavel a bedraagt circa +0,10 tot +0,30 m NAP (zie figuur 3). Kavel b ligt iets hoger met een maaiveldhoogte van circa +0,30 m tot +0,50 m NAP.

Archeologie en historische geografie

Het plangebied staat niet geregistreerd op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK; zie bijlage 5 *Kaart archeologie*). Ook zijn geen archeologische vondsten bekend uit de directe nabijheid van het plangebied (geen vondstlocaties geregistreerd in de database Archis). Het dichtstbijzijnde AMK-terrein ligt ruim een kilometer ten noordwesten van de bouw kavels (AMK-terrein 7030). Dit betreft een terrein met sporen uit het mesolithicum, gelegen op de bovengenoemde dekzandrug. Op circa 600 meter ten noordwesten van de bouw kavels, op dezelfde dekzandrug, zijn tijdens veldkarteringen in 1986 en 1987 door de Universiteit Groningen nog enkele stuks mesolithisch vuursteen gevonden.

Zoals gezegd werd de omgeving van Hoogezand en Sappemeer vanaf de 17de eeuw systematisch ontgonnen. Nadat in 1620 het Achterdiep (toen Noorddiep genoemd) was gegraven, werd begonnen met de aanleg van een vaarverbinding naar Noordbroek. Eerst werd tussen het Winschoterdiep en het Achterdiep de Jouwerswijk (ook Jagerswijk genoemd) gegraven. Vervolgens werd de Noordbroekstertrekvaart aangelegd. Langs de nieuwe waterwegen ontstond al gauw de eerste agrarische bebouwing. De twee historische boerderijplaatsen waarmee de bouw kavels deels overlappen, dateren waarschijnlijk dan ook uit de 17de eeuw. Ze zijn in ieder geval opgenomen op een kaart van Jannes Tideman uit 1721 waarop alle veenplaatsen in en om Sappemeer zijn opgetekend.

Ook op de kadastrale minuut uit 1827 (Sappemeer, sectie A2) zijn deze twee boerderijplaatsen gekarteerd (figuur 4). Hierop is te zien dat de bebouwing ter weerszijden van een nu gedempte wijk lag, ongeveer ter plaatse van de huidige boerderij Achterdiep Noordzijde 80. De bouw kavels overlappen met een deel van de moestuinen van beide boerderijen.

Figuur 3: Detailopname van de hoogtekaart (AHN2). De bouwkvaden zijn aangegeven met een zwart kader.

Figuur 4: Uitsnede van de gedigitaliseerde versie van de kadastrale minuut uit 1828 (Sappemeer A2; via HisGIS). De bouwkvaden zijn aangegeven met blauwe kaders.

Op historische kaarten is te zien dat beide beoogde nieuwe bouwkavels niet eerder bebouwd zijn geweest. Van de twee bovengenoemde boerderijen was de meest oostelijke aan het begin van de 20ste eeuw al niet meer aanwezig (zie kaart voorblad). Op het westelijke deel van bouwkavel a stonden bomen; de rest was in gebruik als erf. Bouwkavel b was nog steeds in gebruik als moestuin. Toen in de loop van de 20ste eeuw de moestuin werd opgeheven, werd bouwkavel b bij het aangrenzende weiland getrokken. Bouwkavel a hoorde tot enkele jaren geleden bij het erf van Achterdiep Noordzijde 80.

Overweging en advies

De nieuwe bouwkavels liggen in een voormalig dekzandgebied dat in de steentijd bewoond werd door jagers-verzamelaars. Bewoningsresten uit deze perioden bevinden zich met name op relatief hooggelegen, goed ontwaterde gronden, zoals dekzandkoppen en -ruggen. De aanwezigheid van een podzolbodem in het plangebied duidt op een redelijke tot goede ontwatering van het dekzand. De bouwkavels liggen echter in verhouding tot de omgeving niet erg hoog. Naar verwachting zal de bewoning in de steentijd zich meer op de ten noorden van de bouwkavels gelegen dekzandrug hebben bevonden. Dit blijkt ook uit de vondst van mesolithische bewoningssporen op meerdere locaties op deze rug.

Door vernatting ontstond vanaf het neolithicum op grote schaal veengroei, waardoor bewoning niet meer mogelijk was. Vanaf de vroege 17de eeuw werd dit veen op grote schaal ontgonnen. De twee boerderijplaatsen waarmee de bouwkavels deels overlappen, dateren waarschijnlijk ook uit deze periode. De vroeg-19de-eeuwse kadastrale kaart laat zien dat de bebouwing op deze erven aan weerszijden van een nu gedempte wijk lag. De bouwkavels maakten deel uit van de bij de boerderijen behorende moestuinen. Gezien de afstand tot de eigenlijke boerderijen, wordt de kans klein geacht dat zich binnen de beoogde bouwkavels resten bevinden die samenhangen met de historische bewoning van deze boerderijplaatsen.

Op basis van het bovenstaande wordt archeologisch vervolgonderzoek voor de nu beoogde bouwkavels niet nodig geacht. Mochten bij werkzaamheden onverhoopt toch archeologische resten worden aangetroffen, dan geldt krachtens de Erfgoedwet een meldingsplicht. Vondsten dienen zo spoedig mogelijk te worden gemeld bij de gemeente en bij Libau. Deze laatste kan indien nodig zorg dragen voor de verplichte melding bij het Rijk.

Bijlagen

1. Archeologische perioden
2. Fysisch geografische kaart
3. Bodemkaart
4. Hoogtekaart
5. Kaart archeologie

Geraadpleegde literatuur, bronnen en kaarten

AHN, Actueel Hoogtebestand Nederland (www.ahn.nl; nationaalgeoregister.nl).

ARCHIS 3, Archeologisch Informatie Systeem van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (www.archis.cultureelerfgoed.nl).

Archeologische Monumentenkaart (AMK) provincie Groningen.

BAG, Basisregistraties Adressen en Gebouwen (www.bagviewer.kadaster.nl).

Beckeringskaart. Kaart of Landtafereel der provincie van Groningen en Ommelanden, verdeelt in deszelfs byzondere quartieren, districten en voornaamste lurisdictionen, beneffens de Heerlykheid Westerwolde. Theodorus Beckerings, 1781.

Beeldbank van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (<http://beeldbank.cultureelerfgoed.nl/>).

Brood, P., A.H. Huussen & J. van der Kooi (red.), 1999. *Nieuwe Groninger Encyclopedie*. REGIO-Project Uitgevers, Groningen.

DINoloket. Data en Informatie van de Nederlandse Ondergrond (www.dinoloket.nl).

HisGIS, Historisch Geografisch Informatiesysteem (www.hisgis.nl).

Mei, N. van der, 2016. *Beleidsnota archeologie en cultuurhistorie gemeente Hoogezand-Sappemeer*. Libau, Groningen

Molema, J., 2003. Vroegste bewoningsgeschiedenis. In: Broek, J. van den et al (red.), 375 jaar Hoogezand en Sappemeer. Profiel Uitgeverij, Bedum.

Opentopo, recente topografische kaarten van Nederland. Bron: J.W. van Aalst (www.opentopo.nl).

PDOK, Publieke Dienstverlening Op de Kaart (www.pdok.nl).

Ruimtelijke Plannen, diverse ruimtelijke plannen van overheden in Nederland (www.ruimtelijkeplannen.nl).

Schroor, M. 1996. *De Atlas der Provinciëlanden van Groningen (1722-1736)*. REGIO-Project Uitgevers / Rijksarchief Groningen.

Schroor, M. 1997. *De Atlas der Stadslanden van Groningen (1724-1729)*. REGIO-Project Uitgevers / Rijksarchief Groningen.

Schroor, M & J. Meijering, 2007. *Golden Raand, Landschappen van Groningen*. In Boekvorm Uitgevers, Assen.

Snijders, F.L., 1985. Fysische geografie in de provincie Groningen. Milieu- en landschapsonderzoek Provinciaal Planologische Dienst. Groningen.

Stiboka, 1985. Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Stiboka, Wageningen.

Topotijdreis. Tijdreis over 200 jaar topografie. Kadaster (www.topotijdreis.nl).

Versfelt, H.J., Groningen 2003. *De Hottinger-atlas van Noord- en Oost-Nederland*.

Versfelt, H.J. & M. Schroor, 2005. *De atlas van Huguenin; militair-topografische kaarten van Noord-Nederland, 1819-1829*. Heveskes Uitgevers/Drentse Historische Vereniging, Groningen/Veendam.

Bijlage 1 - Archeologische perioden

Bouwkavels Achterdiep Noordzijde 80a + b te Sappemeer

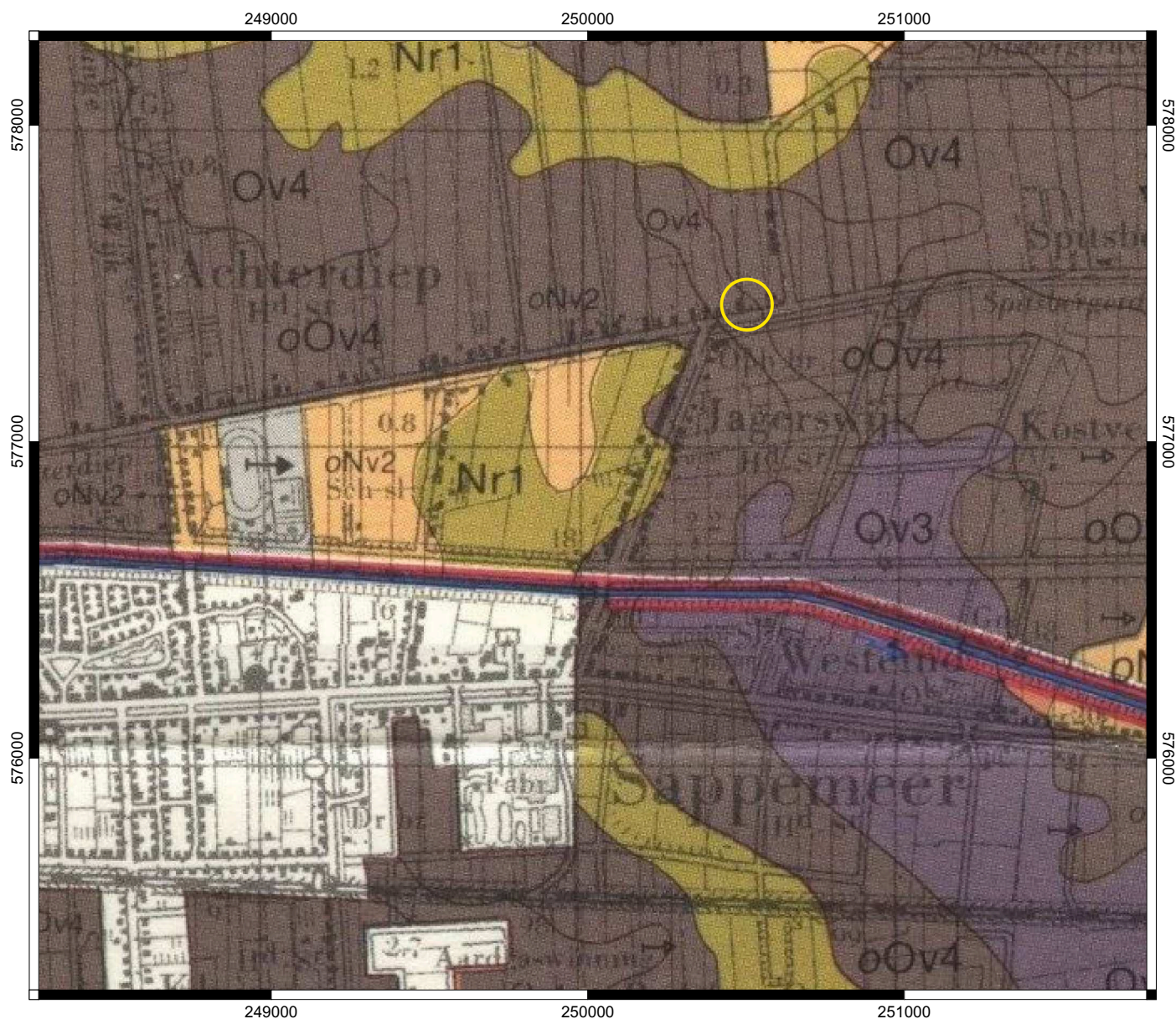
Vereenvoudigd overzicht voor Noord-Nederland

paleolithicum	tot 8800 v.Chr.
paleolithicum vroeg	tot 300.000 BP
paleolithicum midden	300.000 - 35.000 BP
paleolithicum laat	35.000 BP - 8800 v.Chr.
mesolithicum	8800 - 4900 v.Chr.
mesolithicum vroeg	8800 - 7100 v.Chr.
mesolithicum midden	7100 - 6450 v.Chr.
mesolithicum laat	6450 - 4900 v.Chr.
neolithicum	4900 - 2000 v.Chr.
neolithicum vroeg	4900 - 4200 v.Chr.
neolithicum midden	4200 - 2850 v.Chr.
neolithicum laat	2850 - 2000 v.Chr.
bronstijd	2000 - 800 v.Chr.
bronstijd vroeg	2000 - 1800 v.Chr.
bronstijd midden	1800 - 1100 v.Chr.
bronstijd laat	1100 - 800 v.Chr.
ijzertijd	800 - 12 v.Chr.
ijzertijd vroeg	800 - 500 v.Chr.
ijzertijd midden	500 - 250 v.Chr.
ijzertijd laat	250 - 12 v.Chr.
Romeinse tijd	12 v.Chr. - 450 n.Chr.
Romeinse tijd vroeg	12 v.Chr. - 70 n.Chr.
Romeinse tijd midden	70 - 270 n.Chr.
Romeinse tijd laat	270 - 450 n.Chr.
middeleeuwen	450 - 1500 n.Chr.
middeleeuwen vroeg	450 - 1050 n.Chr.
middeleeuwen laat	1050 - 1500 n.Chr.
nieuwe tijd	1500 - heden

Bijlage 2 - Fysisch geografische kaart

Bouwkavels Achterdiep Noordzijde 80a + b te Sappemeer

Legenda

 Bouwkavels Achterdiep NZ 80a+b Sappemeer

Fysische geografie

 Bebouwde kom

 Nr1 - Dekzandrug

 Ov2 - Vlakke dekzandvlakte

 Ov3 - Veenkoloniale ontginningsvlakte > 40 cm veen

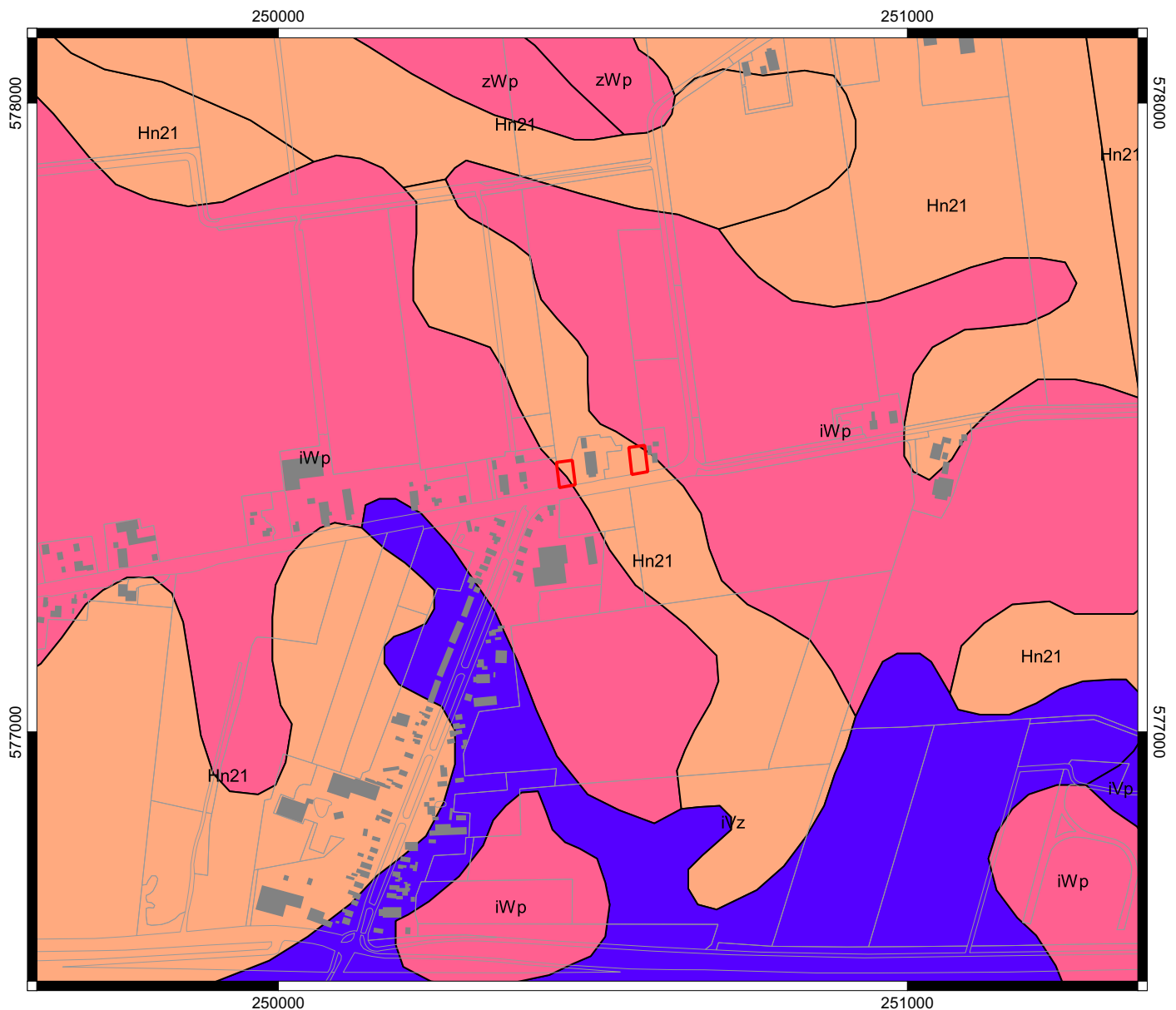
 Ov4 - Veenkoloniale ontginningsvlakte zonder restveen

 o - met restveen, 15-40 cm dik

Bijlage 3 - Bodemkaart

Bouwkavels Achterdiep Noordzijde 80a + b te Sappemeer

Legenda

 Bouwkavels Achterdiep NZ 80a+b Sappemeer

Bodemkaart Groningen 1:50.000

 Hn21: Veldpodzolgronden; leemarm en zwak lemig fijn zand

 iVp: Veengronden met een veenkoloniaal dek op zand met humuspodzol, beginnend ondieper dan 120 cm

 iVz: Veengronden met een veenkoloniaal dek op zand zonder humuspodzol, beginnend ondieper dan 120 cm

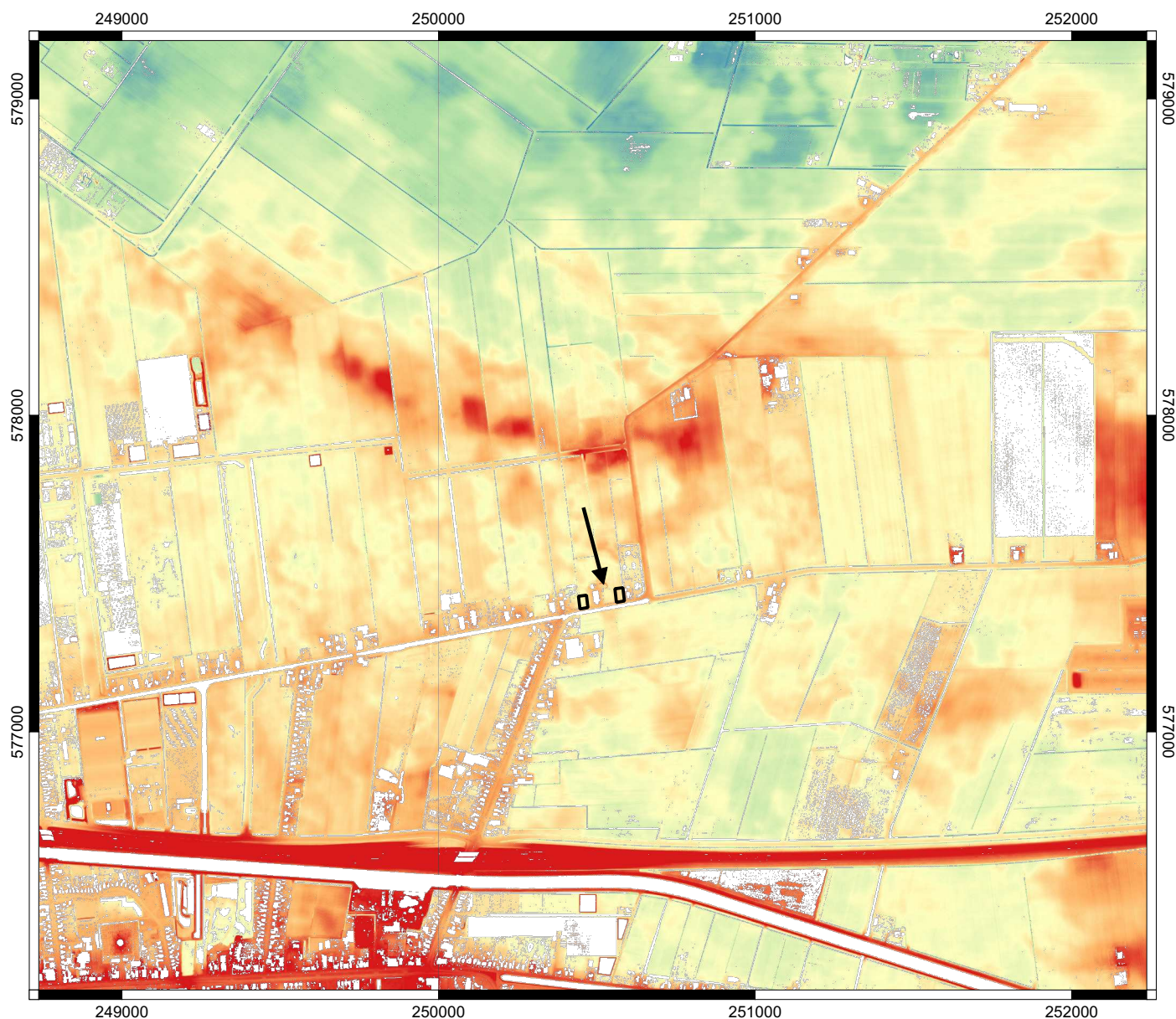
 iWp: Moerige podzolgronden met een veenkoloniaal dek en een moerige tussenlaag

 zWp: Moerige podzolgronden met een humushoudend zanddek en een moerige tussenlaag

Bijlage 4 - Hoogtekaart (AHN2)

Bouwkavels Achterdiep Noordzijde 80a + b te Sappemeer

Legenda

 Bouwkavels Achterdiep NZ 80a+b Sappemeer

Hoogtekaart AHN2

 +2,00 m NAP en hoger

 +1,00 m NAP

 0,00 m NAP

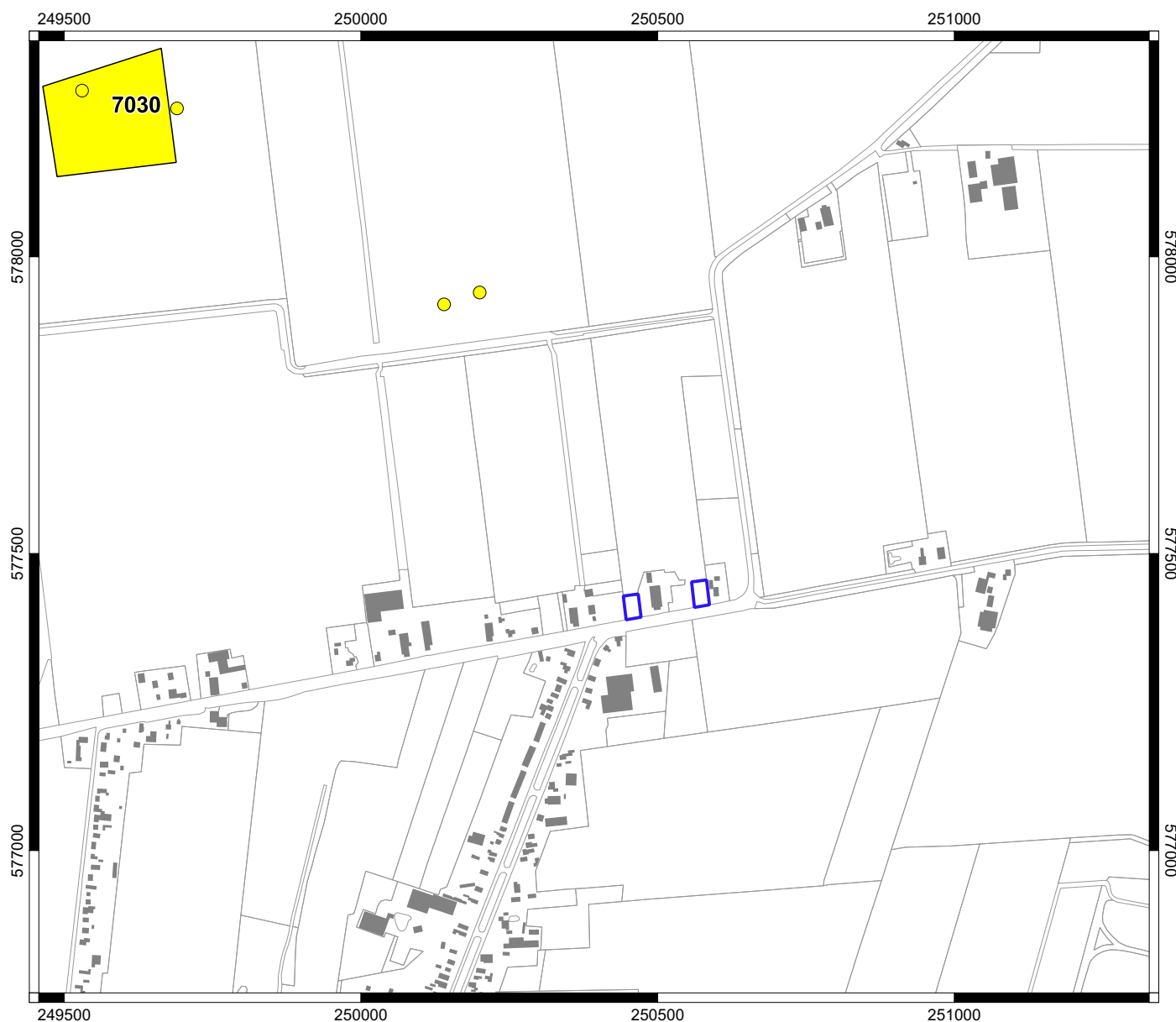
 -1,00 m NAP

 -2,00 m NAP en lager

Bijlage 5 - Kaart archeologie

Bouwkavels Achterdiep Noordzijde 80a + b te Sappemeer

Legenda

 Bouwkavels Achterdiep NZ 80a+b Sappemeer

 Vondstlocaties (Archis3)

AMK-terreinen

 Terrein van archeologische waarde

 Terrein van hoge archeologische waarde

 Terrein van zeer hoge archeologische waarde

 Terrein van zeer hoge archeologische waarde, rijksbeschermd

